

Irena Ograjenšek, Lejla Perviz

SOCIOEKONOMSKI POLOŽAJ SAMOZAPOSLENIH V KULTURI: ORIS STANJA V SLOVENIJI

POVZETEK

V empirični študiji, izvedeni v zadnji tretjini leta 2012, smo analizirali položaj samozaposlenih v kulturi v Sloveniji. Poseben poudarek smo namenili preučevanju preživetvenih strategij. Kvalitativni del raziskave smo izvedli s pomočjo netnografije, spletnega intervjuja in osebnega intervjuja, kvantitativni del raziskave pa s pomočjo spletnega vprašalnika. Rezultati raziskave so pokazali, da aktualni način državne podpore samozaposlenim v kulturi ni ustrezen. Izboljšave so potrebne predvsem v smeri priznavanja večjih socialnih pravic, upoštevanja specifične poklica ter posebnih pogojev dela samozaposlenih v kulturi.

Ključne besede: *samozaposleni v kulturi, preživetvene strategije, kvalitativna raziskava, kvantitativna raziskava*

SOCIOECONOMIC POSITION OF SELF-EMPLOYED INDIVIDUALS IN THE FIELD OF CULTURE: AN OUTLINE OF THE STATE IN SLOVENIA – ABSTRACT

The empirical study carried out in the last third of 2012 focused on the analysis of the self-employed individuals in the field of culture in Slovenia. Special emphasis was put the examination of their survival strategies. The qualitative part of research is based on netnography, online interviews and face-to-face interviews. The quantitative part of the study is based on the online questionnaire survey. The results indicate several serious inadequacies of the current national support system for the self-employed in culture. The improvements should take into account specific occupational characteristics as well as the working conditions of the self-employed and contribute to their increased social welfare rights.

Keywords: *self-employed individuals in culture, survival strategies, qualitative research, quantitative research*

UVOD

Raziskovalna skupina Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani je v sodelovanju z raziskovalci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v zadnji tretjini leta 2012 izvedla raziskavo z naslovom *Socialni položaj samozaposlenih v kulturi in predlogi za njegovo izboljšanje s poudarkom na temi »preživetvene strategije na področju vizualnih umetnosti«*. Izvedbo raziskave je financiralo ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. V tem prispevku predstavljamo rezultate dela raziskovalne skupine na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki smo jo sestavljali prof. dr. Irena Ograjenšek, Lejla Perviz, mag. posl. Ved, in prof. dr. Ivo Lavrač.

Preučevanje socioekonomskega položaja zaposlenih v kulturi v naši državi seveda ni tematika, s katero se pred nami ni še nihče ukvarjal. Pri našem delu smo se zato lahko oprli na naslednje temeljne publikacije iz zadnjega desetletja:

- zapis Denisa Miklavčiča »Samostojni izvajalci na področju kulture« v zborniku »Sindikalno gibanje odpira nove poglede«, ki ga je leta 2008 izdala Zveza svobodnih sindikatov Slovenije in predstavlja posebnosti položaja samozaposlenih v kulturi v Sloveniji;
- študijo Urške Zupanec »Status samozaposlenih v kulturi – preliminarna analiza ureditev v EU ter predlogi možnih izboljšav v Sloveniji« iz leta 2009. Namen te študije je bil identificirati primere dobrih praks oziroma rešitev, uvedenih v državah članicah EU v zvezi z izboljšanjem statusa umetnikov oziroma kulturnikov. Rezultati naj bi služili kot osnova za pripravo in uresničenje reform na področju samozaposlenih v kulturi v skladu z Nacionalnim programom za kulturo 2008–2011;
- strokovno analizo »Ocena stroškov dela za samozaposlene v kulturi«, ki jo je v letu 2010 po naročilu tedanjega ministrstva za kulturo pripravila delovna skupina v okviru Asociacije – Društva nevladnih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju umetnosti in kulture pod vodstvom Irene Pivka. V analizi so podrobno predstavljene delavske pravice samozaposlenih v kulturi, narejena pa je tudi primerjava obdavčitve zaposlenih in samozaposlenih na področju kulture;
- znanstveni članek »Zločin in kazen XXX: Saga o slovenskih ‚frilancarjih‘ ali samó-zaposlenih v kulturi« Radharani Pernarčič iz leta 2010, ki prinaša historični pregled razvoja procesa družbene marginalizacije samozaposlenih v kulturi – procesa, ki se je začel že v nekdanji skupni državi.

Navedene publikacije so nam, članom raziskovalne skupine na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, služile kot temeljno vsebinsko izhodišče za razvoj merskih instrumentov, ki smo jih uporabili v kvalitativnem in kvantitativnem delu raziskave. V tem članku najprej predstavljamo rezultate kvalitativnega raziskovanja. Ker smo v tem okviru uporabili dve raziskovalni metodi, zgolj povzemamo ključne ugotovitve, izognili pa smo se dobesednim navedbam. Te so sestavni del monografije, po kateri lahko poseže zainteresirani bralec (Ograjenšek, Perviz in Lavrač, 2015).

Predstavitvi rezultatov kvalitativnega raziskovanja sledi prikaz rezultatov kvantitativnega raziskovanja, temu pa zaključki in priporočila.

REZULTATI KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Metodologija

Kvalitativno raziskavo socialnega položaja samozaposlenih v kulturi smo opravili s pomočjo netnografije ter spletnega in osebnega intervjuja.

Spletna etnografija ali netnografija (v slovenskem prostoru se pojavlja tudi izraz netografija) je kvalitativna raziskovalna metoda, namenjena raziskovanju uporabniško generiranih spletnih vsebin s pomočjo kontekstualnega kodiranja podatkov. Je interaktivna dinamična raziskovalna metoda, saj lahko z njo zajamemo akcijo in reakcijo opazovanih uporabnikov v spletni skupnosti (Hine, 2000; Perčič, 2011; Miller in Slater, 2000). Netnografsko opazovanje spletne skupnosti lahko poteka kot opazovanje z udeležbo raziskovalca v razvoju raziskovalnega pojava ali brez nje. Kozinets (2009) navaja kot temeljno idejno izhodišče netnografije, da smo ljudje samoiniciativno motivirani komunicirati o temah, ki se nam zdijo pomembne. Prav zato kot glavno prednost netnografije pred preostalimi raziskovalnimi metodami navaja njen spontani nastanek, ki minimizira tako omejitve pri posplošenju izsledkov raziskav, izvirajočih iz umetno ustvarjenih okoliščin, kot tudi vpliv raziskovalca in težnje sodelujočih v raziskavi po všečnosti raziskovalcu. Posebno očitno je to v primeru, ko netnografsko opazovanje spletne skupnosti poteka brez aktivne udeležbe raziskovalca (Miller in Slater, 2000).

Četudi je treba vzeti v zakup, da imajo uporabniško generirane spletne vsebine pogosto izjemno močan čustveni naboj, ne gre prezreti dejstva, da nastanejo v varnem zavetju anonimnosti svetovnega spleta pogosto zelo intimni zapisi z vsebinami, do katerih bi bilo v strogem znanstvenoraziskovalnem procesu zaradi njihove občutljivosti izjemno težko priti. Zato jih velja jemati kot prvi odsev realnosti, ki pa jo je treba navzkrižno preveriti še z drugimi razpoložljivimi raziskovalnimi metodami, kar v nadaljevanju raziskovalnega projekta tudi storimo.

Intervju opredeljujemo kot pogovor z določenim namenom. Če je določena zgolj tema za pogovor, o kateri se intervjuvanec odprto in prosto izraža, tak pogovor dobi oznako *nestrukturirani ali poglobljeni intervju* (angl. *unstructured or in-depth interview*). Če obstaja vnaprej pripravljen spisek tem in vprašanj, vendar je njihova konkretna izvedba prilagojena situaciji in toku pogovora, govorimo o *delno strukturiranem intervjuju*. Vrste podatkov, pridobljenih s takim intervjujem, se lahko od intervjuja do intervjuja precej razlikujejo, saj so lahko nekatera od predvidenih vprašanj izpuščena, druga pa dodana med pogovorom. Če pa se pogovor izpelje tako, da vse izvedbe sledijo vnaprej pripravljenim vprašanjem, je to *strukturirani intervju* (angl. *structured interview*).

Pri spletnem intervjuju so vse izvedbe sledile vnaprej pripravljenim vprašanjem, zato ga klasificiramo kot strukturirani intervju. V nasprotju z njim klasificiramo osebni intervju v okviru naše raziskave kot delno strukturirani, saj smo konkretno izvedbo prilagajali toku pogovora s posamičnim sogovornikom.

Opis raziskovalnega procesa in povzetek rezultatov netnografske analize

V netnografski analizi smo poskušali odgovoriti na raziskovalno vprašanje, katere so najbolj pogoste teme, o katerih potekajo razprave v družbenih medijih (blogih), povezane s položajem samozaposlenih v kulturi. Kot pomemben vir zapisov samozaposlenih v kulturi smo identificirali blog *Prekerni osir* (<http://prekernost.wordpress.com/>). Tako smo v septembru 2012 analizirali osebne izpovedi osmih samozaposlenih v kulturi, objavljenih na blogu med 14. novembrom 2011 in 23. julijem 2012. Med preučevanimi posamezniki so prevladovalе ženske, povprečna starost »bloggerjev« je znašala 33,6 leta.

Netnografsko opazovanje spletne skupnosti *Prekerni osir* je kot izjemno aktualne razkrilo štiri vsebinske sklope, ki so po ključnih temah razčlenjeni v Tabeli 1.

Tabela 1: Vsebinski sklopi in ključne teme

Vsebinski sklop	Teme
Poseben položaj samozaposlenih	<ul style="list-style-type: none"> • Smo delodajalci in delojemalci hkrati • Smo nenehno v službi • Imamo nezadostne socialne pravice • Smo v slabšem položaju v primerjavi z redno zaposlenimi
Problematičen odnos z naročniki	<ul style="list-style-type: none"> • Manjša pogajalska moč samozaposlenih • Plačilna nedisciplina naročnikov
Porazen finančni položaj, iz njega izhajajoče skrbi ter viri pomoči	<ul style="list-style-type: none"> • Finančna stiska • Strah pred prihodnostjo • Solidarnost
Kritika vlade in splošnega stanja v družbi	<ul style="list-style-type: none"> • Kritika vlade • Poziv k spremembam

Na podlagi analize spletnih vsebin pridobljena raziskovalna spoznanja o položaju samozaposlenih v kulturi so razkrila *izjemno negativno sliko* na ravni posameznika (prevladovali sta dve ključni besedi oziroma besedni zvezi: *revščina* ter *strah pred tem, kaj bo prinesla prihodnost*), v primerjavi s preostalimi kategorijami zaposlenih oziroma v odnosu do naročnika (samozaposleni v kulturi so v podrejenem položaju) ter v odnosu do oblikovalcev relevantnih politik (ki po mnenju samozaposlenih v kulturi področja kulture ne jemljejo resno). Dodatno smo *solidarnost* (med prijatelji in medgeneracijsko) identificirali kot eno pomembnih preživetvenih strategij samozaposlenih v kulturi.

Opis raziskovalnega procesa ter povzetek rezultatov spletnih in osebnih intervjujev

Opis raziskovalnega procesa

Vsem 2.404 po evidenci ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport aktivnim samozaposlenim v kulturi smo v septembru 2012 bodisi po elektronski bodisi po navadni pošti poslali vabilo k izpolnjevanju spletne ankete. Ob koncu spletne ankete smo respondente povprašali, ali bi bili pripravljeni z nami opraviti tudi intervju. Pozitivno nam je

odgovorilo 40 posameznikov, ki so nam po elektronski pošti posredovali svoje kontaktne podatke. V nadaljnji raziskovalni proces smo jih vključili takole: 29 posameznikom smo 16. oktobra 2012 posredovali vabilo k sodelovanju v spletnem intervjuju. Proces izvajanja spletnih intervjujev smo končali 22. oktobra 2012. Odgovore na vprašanja iz spletnega intervjuja smo prejeli od sedmih posameznikov (torej približno četrtnine vseh, ki so prejeli vabilo k sodelovanju v spletnem intervjuju). V skupini so prevladovalе ženske s povprečno starostjo 50,6 leta (najmlajša intervjuvanka je imela 34, najstarejša pa 58 let). Enajst posameznikov smo povabili k sodelovanju v osebni intervjuju. V obdobju od 17. do 19. oktobra 2012 smo izvedli osebne intervjuje z desetimi posamezniki (ena kandidatka za osebni intervju je zbolela, zato že dogovorjeni osebni intervju z njo ni bil izveden). Med intervjuvanci sta bila dva moška in osem žensk. Njihova povprečna starost je znašala 46,7 leta. Najmlajša intervjuvanka je imela 39, najstarejša pa 62 let.

V nadaljevanju povzemamo ključne rezultate procesa intervjuvanja, in sicer ločeno za spletne in osebne intervjuje.

Povzetek rezultatov spletnih intervjujev

V strukturiranih spletnih intervjujih smo iskali odgovore na vprašanja, razdeljena v naslednje vsebinske sklope:

- ustreznost aktualnega načina državne podpore samozaposlenim v kulturi;
- seznanjenost z določili v avgustu 2012 spremenjene Uredbe o samozaposlenih v kulturi;
- vpeljava kriterija vrhunskosti oziroma izjemnosti pri ocenjevanju dosežkov samozaposlenih in dodeljevanju državne podpore;
- predlogi za izboljšanje ureditve položaja samozaposlenih v kulturi;
- vloga pristojnega ministrstva pri izboljšanju ureditve položaja samozaposlenih v kulturi;
- primeri dobre prakse iz tujine;
- vpliv delovnih, ekonomskih in življenjskih razmer na ustvarjalnost;
- druge teme, povezane z raziskovalno problematiko.

Vsebinska analiza odgovorov naših sogovornikov daje podlago za oblikovanje naslednjih sklepov:

- Aktualni način državne podpore samozaposlenim v kulturi ni ustrezen, saj ne upošteva specifičnosti posameznih področij ustvarjanja ter dinamike prilivov in odlivov samozaposlenih v kulturi. To mnoge samozaposlene v kulturi sili v iskanje plačanih del, ki z njihovim področjem ustvarjanja niso povezana, vendar jih morajo opravljati, če želijo sebi in svojim najbližjim zagotoviti osnovne eksistenčne pogoje. Zaradi tega nimajo časa za lastno izpopolnjevanje, posledično pa imajo težave pri izpolnjevanju kriterija vrhunskosti.
- Samozaposleni v kulturi so slabo seznanjeni z določili v avgustu 2012 spremenjene Uredbe o samozaposlenih v kulturi; večina se je s spremembami seznanila zaradi sodelovanja v intervjuju. O razlogih, zakaj je stopnja obveščenosti tako slaba, na podlagi intervjujev ni mogoče sklepati.

- V zvezi s kriterijem vrhunskosti oziroma izjemnosti so bili naši sogovorniki mnenja, da ga je nemogoče uveljavljati na objektivni način. Takšen kot je, je zgolj v funkciji krčenja obstoječega nabora upravičencev do državne podpore, še posebej izrazito pa v neenakopraven položaj postavlja mlajše in ustvarjalce ženskega spola (pri čemer je paradoksalno, da sta podiplomsko izobraževanje in porodniški dopust pri doseganju kriterija vrhunskosti še posebej močna negativna dejavnika).
- Kar se predlogov v zvezi z izboljšanjem ureditve položaja samozaposlenih v kulturi tiče, so samozaposleni v kulturi v ospredje postavili priznavanje osnovnih socialnih pravic, ki pripadajo zaposlenim – do rednega letnega dopusta, bolniškega nadomestila, regresa, 13. plače itd. Dodatno bi bilo po njihovem mnenju nujno vzpostaviti mehanizem, ki bi kaznoval naročnike neplačnike oziroma neredne plačnike.
- Vlogo pristojnega ministrstva pri izboljšanju ureditve položaja samozaposlenih v kulturi vidijo posamezniki, ki so sodelovali v spletnih intervjujih, predvsem pri vzpostavitvi sistema normativov pri avtorskih honorarjih ter na področju izboljševanja plačilne discipline naročnikov. Dodatno so izrazili željo, da bi imeli v zaposlenih ministrstva resne, zavzete, kompetentne in odgovorne sogovornike.
- Kot primere dobre prakse so naši sogovorniki navedli skandinavske države, Nemčijo, Avstrijo in Nizozemsko, kot primer slabe prakse pa Italijo. Predvsem so omenjali sisteme kooperativ – ne zgolj stanovanjskih, temveč tudi ustvarjalnih (na primer pobude v sklopu revitalizacije starih mestnih jeder).
- Vpliv delovnih, ekonomskih in življenjskih razmer so naši sogovorniki ocenili kot izjemno negativen. V letu 2012 so se razmere izrazito poslabšale, z njimi negotovost, posledično pa se je povečala skrb, kako bo v prihodnosti, kar je še posebej problematično za mlade ustvarjalce z nedoraslimi otroki.

Na podlagi analize odgovorov, pridobljenih s spletnimi intervjuji, smo ugotovili, da potrjujejo precej črno sliko, ki se je izrisala že v procesu netnografske analize. Rezultati so povsem primerljivi ne glede na to, da so osebe, katerih spletne zapise smo analizirali v procesu netnografske analize, v povprečju skoraj 20 let mlajše od oseb, s katerimi smo izvedli spletni intervju.

V procesu netnografske analize smo kot pomembno preživetveno strategijo identificirali prijateljsko in medgeneracijsko solidarnost. V okviru spletnih intervjujev pa je bil v ospredju še velik preživetveni pomen iskanja in opravljanja plačanih del, ki s področjem ustvarjanja samozaposlenih v kulturi niso neposredno povezana.

Povzetek rezultatov osebnih intervjujev

V delno strukturiranih osebnih intervjujih smo iskali odgovore na vprašanja, razdeljena v naslednje vsebinske sklope:

- delovne, ekonomske in življenjske razmere (ali imajo redno delo, število sklenjenih pogodb, najbolj pogosta oblika zaračunavanja storitev, plačilna disciplina strank, ocena ekonomsko-finančne varnosti, vrsta bivališča, status glede na lastništvo nepremičnine ipd.);

- izobraževanje (v Sloveniji ali v tujini, neformalno izobraževanje ipd.);
- položaj samozaposlenih v kulturi (kakšen je njihov trenutni položaj, mnenje o ustreznosti spremenjene Uredbe o samozaposlenih v kulturi ipd.);
- pravna zaščita (članstvo v stanovskih društvih ipd.);
- položaj, razvoj in infrastruktura umetnosti v Sloveniji (zmožnost preživetja na področju umetnosti, razmere v tujini ipd.);
- ustvarjalnost in aktivnost (vpliv delovnih, ekonomskih in življenjskih razmer na ustvarjalnost, obseg dela v letih 2011 in 2012).

Na temelju vsebinske analize odgovorov naših sogovornikov smo oblikovali naslednje sklepe:

- Samozaposleni v kulturi imajo poseben položaj v primerjavi z drugimi zaposlenimi, saj so sami sebi delodajalci, pri čemer je za mnoge poklice to edini možni status. Iz te dvojnosti izhaja vrsta anomalij, kot na primer pravica do plačanega bolniškega nadomestila šele po enem mesecu bolezni, nemožnost izkoriščanja nadomestila za čas brezposelnosti in podobno.
- Naši sogovorniki so nas opozorili na problematičen odnos z naročniki. Pogosto se ubadajo s plačilno nedisciplino in menijo, da obstaja povezava med plačilno (ne)disciplino ter gospodarsko in finančno krizo. Poudarjajo, da je bilo leto 2012 še posebej slabo, saj je bilo manj javnih razpisov, pa tudi s privatnim sektorjem so sodelovali bistveno manj kot v preteklosti.
- Naši sogovorniki so dodatno omenili težak finančni položaj, ki jih ovira pri načrtovanju življenja ter povzroča skrbi in negotovost glede prihodnosti. Nekateri so v preteklosti ustvarjali prihranke, ki so jim pomagali premostiti obdobja brez naročil, vendar jim teh prihrankov postopoma zmanjkuje, novih pa niso več zmožni ustvarjati. Samozaposleni v kulturi uporabljajo različne preživetvene strategije, najpogosteje pa omenjajo medgeneracijsko solidarnost in opravljanje plačanih del, ki z njihovim področjem ustvarjanja niso neposredno povezana.
- Aktualni način državne podpore samozaposlenim v kulturi potrebuje izboljšave predvsem v smeri priznavanja večjih socialnih pravic, na primer bolniškega nadomestila, letnega dopusta, regresa in minimalne finančne podpore za čas, ko ni dela. Tako bi bil status samozaposlenih v kulturi bolj primerljiv z zaposlenimi v kulturi v javnem sektorju.
- V avgustu 2012 spremenjena Uredba o samozaposlenih v kulturi se je našim sogovornikom zdela nesmiselna – pripravljena prehitro in nestrokovno. Zato naj bi bil upravičen strah, da se bo v prihodnje položaj samozaposlenih v kulturi še precej poslabšal.
- Samozaposleni v kulturi so se strinjali, da je vrhunskost oziroma izjemnost še kako potrebna, vendar so hkrati menili, da so kriteriji za doseganje izjemnosti zelo slabo postavljeni, saj so subjektivni in ne izhajajo iz realnosti. Na mnogih področjih nagrad sploh ni ali pa obstaja ena sama nagrada, ki jo lahko posameznik dobi samo enkrat v življenju, zato se samozaposleni v kulturi sprašujejo, kako bodo vsaka tri leta dokazovali svojo izjemnost (v enem evalvacijskem obdobju uveljavljena Prešernova

nagrada v naslednjem evalvacijskem obdobju več ne šteje). Ob tem velja omeniti, da mnogo drugih dejavnikov ni upoštevanih, na primer: bolezen, porodniški dopust, delo pri projektu, ki v obdobju treh let še ne daje konkretnih rezultatov, čas, potreben za uveljavitev mladih umetnikov, ipd.

- V zvezi z izboljšanjem ureditve položaja samozaposlenih v kulturi so si naši sogovorniki želeli predvsem priznavanje osnovnih socialnih pravic, upoštevanje specifične poklica in posebnih pogojev dela, manj birokracije, več transparentnosti in obrazložitve odločitev ter bolj stabilno in konsistentno kulturno politiko, ki se ne bi spremenila ob vsakokratni zamenjavi politične oblasti.
- Vlogo pristojnega ministrstva so naši sogovorniki videli v večjem sodelovanju z drugimi ministrstvi. Poleg tega so v ospredje postavili željo, da ministrstvo podpre organizacijo za samozaposlene v kulturi, znotraj katere bi bili ti bolj povezani in informirani. Posebej so poudarili, da pogrešajo resen dialog in bolj odprto komunikacijo z uslužbenci ministrstva.
- Naši sogovorniki so kot primere dobre prakse iz tujine omenili Francijo in Belgijo, kjer obstaja večja fleksibilnost, saj je sistem bolj prilagojen in pozoren do posebnosti statusa samozaposlenih v kulturi. Omenili so tudi Japonsko – poudarili so dobro prakso podprtja in promocije japonskih umetnikov v tujini. Kot primere dobre prakse so navedli še Nizozemsko, Irsko, Veliko Britanijo in Španijo, kot primer slabe prakse pa Združene države Amerike.

Splošno mnenje naših sogovornikov je bilo, da je vpliv delovnih, ekonomskih in življenjskih razmer na ustvarjalnost izredno negativen. Kot najbolj moteča dejavnika so navedli finančno nestabilnost in plačilno nedisciplino.

REZULTATI KVANTITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Metodologija

V okviru našega projekta smo uporabili spletno anketo. Spletna anketa oziroma računalniško podprto samoizpolnjevanje anketnega vprašalnika zahteva uporabo spletnega brskalnika in torej predpostavlja dostop do interneta. Potencialne anketirance na različne načine pozovemo, naj izpolnijo spletni vprašalnik: z elektronsko pošto, prek spletne strani ali kakega drugega medija. Njihovi odgovori se avtomatsko shranijo na strežnik izvajalca ankete.

Spletna anketa ima kar nekaj posebnosti (Dillman, 2000, str. 352–359; Malhotra in Birks, 2003, str. 232–233):

- *Hitrost*. Spletni vprašalnik je anketirancem na voljo tisti hip, ko je zaključen, in odgovori so ravno tako zabeleženi v elektronski obliki tisti hip, ko anketiranec konča izpolnjevanje. To pomeni, da spletna anketa skrajša čas med začetkom in koncem anketiranja.
- *Fiksni stroški*. Za to vrsto ankete so značilni fiksni stroški izvedbe, ki obsegajo predvsem pripravo spletnega vprašalnika. Z dodajanjem enot se fiksni stroški na anketiranca znižujejo, zato so dobrodošli veliki vzorci.

- *Specifična populacija.* V spletnih anketah so anketiranci le tiste osebe, ki uporabljajo računalnik in imajo dostop do interneta.
- *Računalniška pismenost.* Zaradi zahtevnosti, ki jo lahko uporabimo pri spletnih anketah, obstaja nevarnost, da izgubimo tiste uporabnike interneta, ki se ne bodo znašli v tako pripravljenem okolju. Anketiranci morajo namreč osvojiti računalniško logiko, na podlagi katere odgovarjajo in se premikajo med vprašanji.
- *Grafične in multimedijske možnosti.* Možnosti za oblikovanje spletnega vprašalnika so praktično neomejene, vprašanja lahko spremljajo slike, video in zvočni posnetki, vendar pa je treba pri tem imeti v mislih hitrost dostopa do interneta, saj lahko taki dodatki precej upočasnijo prenos posameznih strani.
- *Interaktivnost.* Spletni vprašalnik omogoča uporabo zahtevnih navigacijskih poti s poljubnimi preskoki med vprašanji. Prek ponujenih spletnih povezav in v izskočnih oknih (angl. *pop-up windows*) so anketirancu na voljo pojasnila, ki se nanašajo na posamezno vprašanje, torej prav tam, kjer so potrebna. Padajoči sezname (angl. *drop-down menu*) omogočajo uporabo dolgih seznamov in enostavno izbiro.

Velika prednost spletne ankete je možnost sprotnega preverjanja skladnosti odgovorov in pravilnosti vnosa. Ker izloča vpliv anketarja, je zelo primerna za obravnavo občutljivih tem, kakršna je tudi analiza položaja samozaposlenih v kulturi.

Opis raziskovalnega procesa

Spletni vprašalnik, ki smo ga uporabili v anketiranju, vključuje 34 osnovnih vprašanj in obsega naslednje vsebinske sklope:

- sociodemografske značilnosti samozaposlenih v kulturi;
- informacije o sodelovanju samozaposlenih v kulturi z resornim ministrstvom;
- informacije o vpetosti samozaposlenih v kulturi v stanovske organizacije;
- stališča samozaposlenih v zvezi z aktualnim izvajanjem državne podpore samozaposlenim v kulturi;
- informacije o sodelovanju samozaposlenih z javnimi zavodi s področja kulture in pravnimi osebami zasebnega prava s področja kulture;
- informacije o premoženju, poslovanju, finančnem načrtovanju in preživetvenih strategijah samozaposlenih v kulturi;
- informacije o dejavnikih, ki pozitivno ali negativno vplivajo na ustvarjalnost samozaposlenih v kulturi.

Prikaza spolne in starostne strukture preučevane populacije žal nismo mogli pripraviti, saj je bil podatek o spolu in starosti v bazi ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport na voljo samo za 602 osebi od 2.404 aktivnih, tj. zgolj za 25 odstotkov. Enako pomanjkljivi kot podatki o spolu in starosti so bili tudi podatki o izobraževanju, poklicu, področju ustvarjanja ipd., četudi jih vloga za vpis v razvid samozaposlenih v kulturi zahteva. Očitno pa bogastvo zbranih podatkov ni dovolj izkoriščeno – vrsta ključnih podatkov v bazo sploh ni bila vnesena ali pa je bila vnesena, po prvotnem vnosu pa ni bila več ažurirana.

Iz navedenih razlogov žal ne moremo dati niti približne ocene o reprezentativnosti našega vzorca. Ugotovimo lahko zgolj to, da se je vabilu k izpolnjevanju spletnega anketnega vprašalnika (spletno anketiranje je potekalo od 20. septembra do 22. oktobra 2012) odzvalo 863 od 2.404 samozaposlenih v kulturi, kar pomeni izjemno stopnjo odgovora 35,9 odstotka.

In kakšne so osnovne značilnosti našega vzorca?

Na vprašanje o spolu je od 863 odgovorilo 854 oseb, od tega je bilo 517 (60,5 odstotka) žensk in 337 (39,5 odstotka) moških. Na vprašanje o letnici rojstva je od 863 odgovorilo 817 oseb. Povprečna starost respondentov je znašala 53,8 leta, kar je dobra tri leta več od povprečne starosti respondentov pri spletnih intervjujih in 20 let več od povprečne starosti posameznikov, katerih zapise smo analizirali v okviru netnografske analize. Povprečna starost žensk v vzorcu je znašala 54,6 leta. Povprečna starost moških je bila le nekoliko nižja, znašala je 52,9 leta.

Na vprašanje o zakonskem stanu je od 863 odgovorilo 842 oseb. Strukturo prikazuje Tabela 3. Največji delež (42,5 odstotka) respondentov živi v zunajzakonski skupnosti, sledijo poročeni z 29,2 odstotka. To pomeni, da v neki obliki partnerske skupnosti živi kar 71,7 odstotka respondentov.

Tabela 3: Struktura vzorca samozaposlenih v kulturi po zakonskem stanu

Kategorija	Frekvenca	Odstotek
Samski/-a	191	22,7
Zunajzakonska skupnost	358	42,5
Poročen/-a	246	29,2
Ločen/-a	39	4,6
Ovdovel/-a	8	1,0
Skupaj	842	100,0

Na vprašanje o tem, ali ima tudi njihov partner ali partnerica status samozaposlenega ali samozaposlene v kulturi, je od 863 odgovorilo 591 oseb. Od teh jih je 490 (82,9 odstotka) odgovorilo nikalno, 101 (17,1 odstotka) pa pritrdilno. Skoraj polovica naših respondentov je sicer status samozaposlenega v kulturi pridobila v letih od 2000 do 2009, 24,3 odstotka od leta 2010 dalje, 16,9 odstotka v letih od 1990 do 1999, slaba desetina (9,1 odstotka) anketirancev pa je ta status pridobila pred letom 1990.

V gospodinjstvu samozaposlenega v kulturi so leta 2012 živele v povprečju skoraj tri osebe (2,72), od tega ena vzdrževana (0,96), pri čemer ta vzdrževana oseba ni bila nujno otrok v starosti od 0 do 14 let (povprečje števila otrok na gospodinjstvo z v kulturi samozaposleno osebo je namreč znašalo 0,63). Ob tem je treba poudariti dejstvo, da je od 863 na vprašanje o številu otrok odgovorilo 816 oseb, od tega pa jih 485 (59,4 odstotka) otrok v starosti od 0 do 14 let ni imelo. Vendar pa glede na povprečno starost respondentov to ne pomeni, da je bilo toliko samozaposlenih v kulturi brez otrok, temveč da so bili njihovi otroci verjetno že

starejši od 14 let. To domnevo potrjuje tudi struktura samozaposlenih v kulturi po številu vzdrževanih oseb: 56,3 odstotka samozaposlenih v kulturi je namreč leta 2012 imelo v gospodinjstvu vsaj eno vzdrževano osebo, skoraj petina (19,2 odstotka) pa dve.

Tabela 4: Izobrazbena struktura vzorca samozaposlenih v kulturi

Zadnja končana formalna stopnja izobrazbe	Frekvenca	Odstotek
Osnovna šola	2	0,2
2- ali 3-letna poklicna srednja šola	9	1,1
4-letna srednja šola ali gimnazija	90	10,6
Višja oziroma visoka strokovna šola	48	5,7
Univerzitetni študij	491	57,8
Specialistični študij	17	2,0
Magistrski študij	156	18,4
Doktorski študij	31	3,7
Ne želim odgovoriti	5	0,6
Skupaj	849	100,0*

* Odstopanje v seštevku je posledica zaokroževanja.

Kot prikazuje Tabela 4, je bila v letu 2012 izobrazbena struktura naših respondentov bistveno boljša kot izobrazbena struktura splošne slovenske populacije (na vprašanje o zadnji končani formalni stopnji izobrazbe je od 863 odgovorilo 849 oseb). Manj kot 12 odstotkov respondentov je imelo izobrazbo, ki je enaka ali nižja štiriletni srednji šoli ali gimnaziji.

Na vprašanje o poklicu je od 863 odgovorilo 642 oseb. Našteli smo 57 različnih odgovorov, pri čemer se 24 posameznikov ni našlo v klasifikaciji poklicev, ki smo jim jo ponudili. Med vsemi poklici so z daleč največjim deležem prevladovali arhitekti (127 oseb oziroma 19,8 odstotka ali kar ena petina vzorca). Tabela 5 prikazuje podatke o frekvencah in deležih v odstotkih za tiste poklice, ki jih je opravljalo več kot 20 samozaposlenih v kulturi (takšnih poklicev je bilo šest).

Tabela 5: Poklici, ki jih opravlja več kot 20 oseb iz vzorca samozaposlenih v kulturi

Poklic	Frekvenca	Odstotek
Arhitekt	127	19,8
Prevajalec v slovenski jezik in iz slovenskega jezika v tuji jezik (literarna, humanistična, družboslovna dela in filmi)	64	10,0
Slikar	34	5,3
Oblikovalec vidnih sporočil	30	4,7
Režiser	22	3,4
Instrumentalist	21	3,3

Ob tem velja opozoriti tudi na dejstvo, da se 298 oziroma 46,4 odstotka respondentov, ki so odgovorili na vprašanje o poklicu, uvršča v enega izmed šestih poklicev v Tabeli 5.

Na vprašanje o pretežnem področju delovanja na podlagi mednarodne standardne klasifikacije NACE (oziroma njene slovenske različice SKD) je odgovorilo 744 od 863 oseb. Daleč največ jih je delovalo v panogi R90.03 (Umetniško ustvarjanje) – 378 ali 50,8 odstotka. V drugi številčno najbolj krepki panogi R90.01 (Umetniško uprizorjanje) je delovalo 83 oseb (11,2 odstotka), v tretji – J58.11 (Izdajanje knjig) pa samo še 31 oseb (4,2 odstotka). V vseh preostalih panogah je delovalo manj kot 30 samozaposlenih oseb.

Na vprašanje, ali imajo v kraju, v katerem živijo, tudi formalno prijavljeno stalno prebivališče, je odgovorilo 805 od 863 oseb. Za 687 (85,3 odstotka) respondentov je bil kraj stalnega bivališča enak kraju, v katerem živijo, za 118 (14,7 odstotka) pa ne. Pri tem sta skoraj dve tretjini (konkretno 66 odstotkov) respondentov živeli v kraju z več kot 100.000 prebivalci.

Na vprašanje, katero slovensko regionalno središče je v letu 2012 najpomembnejše z vidika njihovega ustvarjanja, je od 863 odgovorilo 748 oseb, in sicer z izbiro med danimi možnostmi. Pričakovano je bila najpomembnejša Ljubljana (za več kot tri četrtine respondentov), ki sta ji sledila Maribor (s 6,4 odstotka) in Koper (z 2,8 odstotka). Kot zanimivost velja omeniti tudi dejstvo, da je 55 ali 7,4 odstotka naših respondentov v letu 2012 pretežno ustvarjalo v tujini.

Povzetek rezultatov spletnega anketiranja

Temeljne vsebinske ugotovitve analize podatkov, pridobljenih v spletni anketi, povzema mo v naslednjih alinejah:

- V avgustu 2012 je resorno ministrstvo plačalo prispevke za socialno varnost 63,3 odstotka anketirancem, kar pomeni, da so izpolnjevali kriterij vrhunskosti, hkrati pa s prihodki niso presegali cenzusa iz leta 2011. Povedano z drugimi besedami: kljub temu da delo teh posameznikov pomeni izjemen kulturni prispevek, njihovi bruto dohodki, ki so obdavčeni z dohodnino, na letni ravni niso presegli 21.794,88 EUR.
- 60,6 odstotka anketirancev ni bilo seznanjenih z določili v avgustu 2012 spremenjene Uredbe o samozaposlenih v kulturi, kar nemalo preseneča, saj so posamezniki v vzorcu v primerjavi s splošno slovensko populacijo bistveno bolj izobraženi, poleg tega pa jih je dobra polovica včlanjena v katero od stanovskih organizacij z njihovega področja ustvarjanja.
- V Sindikat kulture in narave Slovenija Glosa je bilo včlanjenih le 1,5 odstotka anketirancev. Zgolj dobra tretjina (35,3 odstotka) jih je bilo seznanjenih z obstojem društva nevladnih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju kulture in umetnosti Asociacija.
- 56,7 odstotka anketirancev je bilo nezadovoljnih ali zelo nezadovoljnih z izvajanjem državne podpore samozaposlenim v kulturi.
- 31 odstotkov anketirancev je v večji meri ali izključno sodelovalo z javnimi zavodi s področja kulture, 36,5 odstotka pa je z njimi sodelovalo v manjši meri. Prevladujoči način plačila je bilo plačilo na podlagi avtorske pogodbe (69,8 odstotka), sledi plači-

lo na podlagi izstavljenega računa (28,7 odstotka). Plačilna disciplina javnih zavodov v letu 2012 je bila relativno dobra, saj so bila plačila večinoma izvršena v dogovorjenem roku (46,7 odstotka) ali v mesecu dni po dogovorjenem roku (27,3 odstotka).

- 29,7 odstotka anketirancev je v večji meri ali izključno sodelovala s pravnimi osebami zasebnega prava s področja kulture, 33,8 odstotka pa je z njimi sodelovala v manjši meri. Prevladujoči način plačila je bilo plačilo na podlagi avtorske pogodbe (57,1 odstotka), temu pa je sledilo plačilo na podlagi izstavljenega računa (40,0 odstotka). Tudi pri pravnih osebah zasebnega prava s področja kulture je bila plačilna disciplina v letu 2012 relativno dobra, saj so bila plačila večinoma izvršena v dogovorjenem roku (49,6 odstotka) ali v mesecu dni po dogovorjenem roku (26,1 odstotka).
- 57,7 odstotka anketirancev je bilo lastnikov nepremičnine, v kateri so živeli, 23,8 odstotka je bilo tržnih najemnikov, 18,5 odstotka pa neprofitnih najemnikov. S prostorom za opravljanje dejavnosti samozaposlenega v kulturi je razpolagalo 61,4 odstotka anketirancev, preostalih 38,6 odstotka pa ne.
- 16,3 odstotka anketirancev je kot del preživetvene strategije v letu 2012 osebne dohodke prejemale še v kateri drugi dejavnosti poleg kulturne oziroma umetniške (npr. oddajanje sobe v lastnem stanovanju ali hiši, lektoriranje in prevajanje nelepislovnih besedil ipd.).
- Zelo skrb zbuja joče je, da kar 67,3 odstotka respondentov v letu 2012 ni varčevalo za čas po upokojitvi.

Semantična analiza odgovorov na odprta vprašanja v anketnem vprašalniku je pokazala podobno sliko, kot smo jo dobili že na podlagi netnografske analize, analize odgovorov, sodelujočih v spletnih intervjujih, ter analize odgovorov, sodelujočih v osebnih intervjujih:

Med dejavniki, ki pozitivno vplivajo na ustvarjalnost samozaposlenega v kulturi, imajo glavno vlogo:

- pozitivni posamezniki (družinski člani, prijatelji, sodelavci in naročniki);
- zavedanje o finančni varnosti (lastno stanovanje, prihranki);
- možnost prostega razpolaganja s časom.

Med dejavniki, ki negativno vplivajo na ustvarjalnost samozaposlenega v kulturi, pa kaže poudariti:

- negativne posameznike (neposredne konkurente na ustvarjalnem področju – prijateljske klike, ki se pogosto prelevijo v poslovni monopol, birokrate, neplačnike);
- zavedanje o finančni nepreskrbljenosti (stanovanjska stiska, preživljanje iz rok v usta) ter
- izjemno negativno stanje duha v slovenski družbi.

V celoti je med anketiranci prevladovalo precej črnogledno mnenje, da nič ni tako slabo, da ne bi moglo biti še slabše, za kar so mnogi neposredno okrivili tedanjo vlado.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

Primerjalna analiza rezultatov opisane raziskave pokaže naslednje:

- Na podlagi netnografske analize pridobljena raziskovalna spoznanja o položaju samozaposlenih v kulturi razkrivajo izjemno negativno sliko na ravni posameznika, v primerjavi s preostalimi kategorijami zaposlenih oziroma v odnosu do naročnika (samozaposleni v kulturi so v podrejenem položaju) ter v odnosu do oblikovalcev relevantnih politik (ki po mnenju samozaposlenih v kulturi področja kulture ne jemljejo resno).
- Na podlagi analize odgovorov, pridobljenih s spletnimi intervjuji, lahko ugotovimo, da slednji potrjujejo precej črno sliko, ki se je izrisala že v netnografski analizi. Rezultati so povsem primerljivi ne glede na to, da so osebe, katerih spletne zapise smo analizirali v netnografski analizi, v povprečju skoraj 20 let mlajše od oseb, s katerimi smo izvedli spletni intervju.
- Podatki iz spletne ankete potrjujejo sliko, ki se je izrisala tako v netnografski analizi kot tudi v analizi odgovorov, sodelujočih v spletnih intervjujih. Zelo jasno pa kažejo tudi, da komunikacijske težave med resornim ministrstvom ter samozaposlenimi v kulturi niso zgolj krivda ministrstva, saj (a) ni povsem jasno, kdo naj bi bili na strani samozaposlenih kompetentni sogovorniki ministrstva in (b) velik delež samozaposlenih v kulturi sploh ni seznanjen z aktualnimi diskusijami, ki se neposredno nanašajo na njihov socioekonomski položaj, čeprav imajo vse možnosti, da pridobijo relevantne informacije.

Vsebinska analiza spletnih zapisov in odgovorov naših sogovornikov pa daje podlago za oblikovanje naslednjih sklepov, žal še vedno – kljub vzpostavitvi nove delovne skupine, ki naj bi oblikovala relevantne in za samozaposlene v kulturi sprejemljive akcijske ukrepe – veljavnih tudi v letu 2015:

- Aktualni način državne podpore samozaposlenim v kulturi ni ustrezen, saj ne upošteva specifične posameznih področij ustvarjanja ter dinamike prilivov in odlivov samozaposlenih v kulturi. To mnoge samozaposlene v kulturi sili v iskanje plačanih del, ki z njihovim področjem ustvarjanja niso povezana, vendar jih morajo opravljati, če želijo sebi in svojim najbližjim zagotoviti osnovne eksistenčne pogoje. Zaradi tega nimajo časa za lastno izpopolnjevanje, posledično pa imajo težave pri izpolnjevanju kriterija vrhunskosti.
- Kar se predlogov v zvezi z izboljšanjem ureditve položaja samozaposlenih v kulturi tiče, si samozaposleni v kulturi želijo priznavanja osnovnih socialnih pravic, ki pripadajo zaposlenim – do rednega letnega dopusta, bolniškega nadomestila, regresa, 13. plače itd. Dodatno bi bilo po njihovem mnenju nujno vzpostaviti mehanizem, ki bi kaznoval naročnike neplačnike oziroma neredne plačnike.
- V zvezi s kriterijem vrhunskosti so naši sogovorniki mnenja, da ga je nemogoče ugotavljati na objektivni način. Takšen kot je, je zgolj v funkciji krčenja obstoječega nabora upravičencev do državne podpore, še posebej izrazito pa v neenakopraven položaj postavlja mlajše in ustvarjalce ženskega spola (pri čemer je paradoksalno, da sta podiplomsko izobraževanje in porodniški dopust pri doseganju kriterija vrhunskosti še posebej močna negativna dejavnika).

- Na pristojnem ministrstvu si samozaposleni želijo resnih, zavzetih, kompetentnih in odgovornih sogovornikov; nujni so poenostavitve vseh administrativnih procesov, povezanih z uveljavljanjem statusa in pravic, ki izhajajo iz statusa samozaposlenega v kulturi; vzpostavitev sistema normativov pri avtorskih honorarjih ter izboljšanje plačilne discipline naročnikov.

Na koncu velja povedati še to, da smo v netnografski analizi kot pomembno preživetveno strategijo identificirali prijateljsko in medgeneracijsko solidarnost. V okviru spletnih intervjujev je bil dodatno v ospredju preživetveni pomen iskanja in opravljanja plačanih del, ki s področjem ustvarjanja samozaposlenih v kulturi niso neposredno povezana. Ta vidik se je potrdil tudi v analizi odgovorov, pridobljenih v spletni anketi, pri čemer velja kot posebno preživetveno strategijo omeniti še oddajanje sobe v lastnem stanovanju ali hiši za kritje tekočih mesečnih stroškov.

Očitna je torej nuja po čimprejšnjih korenitih sistemskih posegih v obstoječo ureditev položaja samozaposlenih v kulturi v Sloveniji. Pristojno ministrstvo bo moralo sprejeti ključno odločitev, ali je sistem samozaposlitve na področju kulture namenjen spodbujanju prihodnjega vrhunškega umetniškega ustvarjanja, nagrajevanju preteklega vrhunškega umetniškega ustvarjanja, ali pa gre za sistem socialnih transferjev za izbrance. Tako kot je jasno, da področja kulture ne kaže prepustiti zgolj nevidni roki trga, je jasno tudi, da troedinost obstoječega sistema močno prispeva k nezadovoljstvu vseh skupin ustvarjalcev in dodatno otežuje zaradi velikega števila sogovornikov že tako izjemno otežen dialog.

LITERATURA

- Biemer, P. P. in Lyberg, L. E. (2003). *Introduction to Survey Quality*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Dillman, D. A. (2000). *Mail and Internet Surveys*. New York: John Wiley & Sons.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Kozinets, R. V. (2009). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage.
- Malhotra, N. K. in Birks, D. F. (2003). *Marketing Research. An Applied Approach*. Essex: Pearson Education Limited.
- Miklavčič, D. (2008). Samostojni izvajalci na področju kulture. V G. Lukič in R. Močnik, *Sindikalno gibanje odpira nove poglede* (str. 149–152). Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije.
- Miller, D. in Slater, D. (2000). *The Internet: An Ethnographic Approach*. Oxford: Berg Publishers.
- Ograjenšek, I., Perviz, L. in Lavrač, I. (2015). *Socioekonomski položaj samozaposlenih v kulturi: Analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Perčič, E. (2011). *Netnografija: Spletno okno v resnični svet potrošnikov*. Pridobljeno s <http://www.dmslo.si/media/48-mafkerinski-fokus-dms-percic.pdf>.
- Pernarčič, R. (2010). Zločin in kazen XXX: Saga o slovenskih »frilancarjih« ali samó-zaposlenih v kulturi. *Glasnik SED*, 50(1–2), 19–28.
- Pivka, I., Miklavčič, D., Milohnič, A. in Bukovec, V. (2010). *Ocena stroškov dela za samozaposlene v kulturi*. Ljubljana: Asociacija – Društvo nevladnih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju umetnosti in kulture.
- Zupanec, U. (2009). *Status samozaposlenih v kulturi – preliminarna analiza ureditev v EU ter predlogi možnih izboljšav v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.